

დით. ერთხელ აქაურების დასახმარებლად, მახსოვს აჭარიდან 8-9 კაცი ჩამოვიდა, რა იარაღიც იშოვნეს, იმით ჩამოვიდნენ. აჭარლებთან აღებ-მიცმოძაბაც ხშირი გვექონდა და ამანაც განაპირობა ჩვენი მეგობრობა. არდააჰნი რომ მივდივართ დღესაც კი გვიყურებენ რა განსხვავებულები ხართო, მადლები და ლამაზებიო. არდაჰანი ჩვენც არ მოგვწონს“.

ფოცხოვში, ისევე როგორც არტაანში, გაურბიან ეთნიკურ იდენტობის შესახებ საუბარს. ამბობენ რომ არიან თურქები, ხშირ შემთხვევაში ყივჩაღები. თუმცა საინტერესოა, რომ შეგნებით თუ შეუგნებლად, აღნიშნავენ, რომ მათი პაპები ან წინაპრები „გურჯები“ იყვნენ, თავად კი თურქები არიან. მუსტაფა ერდერი აღნიშნავს: „ჩემი პაპა ამბობდა, რომ აქ ბევრი გურჯია. მამაჩემს გამოუკვლევი წარმომავლობა და ამბობდა, რომ მე გურჯი ვარო. მამაჩემის დროს კიდევ ბევრი გურჯი იყო, ეხლა არ ვიცი, ბევრი აღარ დარჩა და არც იცის ბევრმა, რომ გურჯია. გურჯები აქ ვერ გაჩერდნენ, მიზეზი რა იყო არ ვიცი. თუმცა პაპისგან და მამისგან ვიცი, რომ გურჯები ვყოფილვართ. როცა დავიბადე საზღვარი დაიკეტა, ჩემი უფროსი ძმა თხილვანაში ხშირად მიდიოდა, მაშინ ის 7 წლის იყო. 3 თვე რჩებოდა ნათესავეებთან. მამაჩემის ნათესავს აჰმეთ აღას თხილვანაში იარაღი შეუგროვებია, წამოუღია აქ და ვინც უნდა გადაესახლებინათ (ნათესავეები), ისინი გაუთავისუფლებია. მე მყავდა დიდი პაპა არიფი, იმ პერიოდში აქ ერთი ბეი (ბატონი) ცხოვრობდა, ის აქაურებს აწიოკებდა. შეწუხებული მოსახლეობა საჩივრებად პაპაჩემთან მოდიოდა. პაპაჩემი კი ხალხის დაცვის მიზნით, ამ კაცის ასაწიოკებლად მიდიოდა. არავის არჩენდა უსამართლობას“.

ფოცხოვში 49 სოფელია, უმრავლესობას ძველი ქართული სახელწოდებები დღემდე შემორჩათ. სოფლებს სწორედ ძველი სახელებით იხსენიებენ. მკვიდრ მოსახლეობას, ძირითადად ასაკოვნებს კარგად ახსოვთ ეს ტოპონიმები (აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თურქეთმა ისტორიული ჭანეთში არსებულ რამოდენიმე სოფელს დაუბრუნას ძველი სახელი), თუმცა არ იციან მისი მნიშვნელობა და სადაურობა. საინტერესოა, რომ თითქმის ყველა რესპონდენტი ერთმნიშვნელოვნად ადასტურებს ფოცხოვსა და მასში შემავალ სოფლებში ქართველების/გურჯების არსებობას. 83 წლის ჯელალ ჩიფჩე მოგვითხრობს: „ადრე ამ ადგილების სახელები გურჯული იყო და აქ გურჯები ცხოვრობდნენ. მაგალითად: აგარა (თურქ. ქალეონუ, მისი აზრით, მომდინარეობს სიტყვიდან „აგერ“), ხივჭალა (ხევი ჭალა), ავჭალა, გორის ძირი, ხევათი (ხევი) დერესი, ჯანჯღარი (მდინარე), აბაზარი, სარკინე (მთა), არილე, ჭანჭახი (სოფელი), მერეს ციხე (ადგილობრივების გადმოცემით, მერეს ციხის შესახებ არსებული ლეგენდის მიხედვით ამ ციხის მეპატრონეს ერთი ლამაზი გოგო შეყვარებია და სურდა ცოლად მოყვანა, მაგრამ ქალს მისი ცოლობა არ სურდა. მეპატრონე ციხიდან გადმომხტარა და თავი მოუკლავს, ნ. ო.), (ჭ)ჯუევანთელი (სოფელს ჩამოუდის მდინარე, რომელსაც მოსახლეობა მინგიშლის უწოდებს. მინგიშლი გოგოს სახელი ყოფილა. აქვეა ალთუნ ქალე/ოქროს ციხე, ნ. ო.), ზილა, წანწიფელა (მინდორი), ძველი რაბათი (გორაკი), დიდვაკე, ერეკლე, ღორტემალა, ჰეფჯ(ჭ)ალა, მიხიზირი, ნაკესრავი, ნაფუძარი; ასევე მიწის ნაკვეთის სახელები: ბუნელე, კაკაური, ღორღენე, ნაბახტევი, ჭანჩურ ბაჰჩესი, დედოფალას ჭალა (ერთი პატარძალი მოსულა სოფელ პალადიედან და იქიდან მომდინარეობს ეს სახელწოდებაცო, ნ. ო.). ლამაზ პატარძლებს ჩვენში დედოფლებს ეძახდნენ. სოფლებში უმრავლესო-

ბა აჭარიდან გადმოსულების შთამომავლები არიან. სახელებს არ ვცვლით და მხოლოდ მათ ვიყენებთ“.

სოფელი „გონულაჩანი“-ს (შუვაწყალი/შუარტყალი) მცხოვრები, 73 წლის **ჰუსეინ შაჰსემაღის** გადმოცემით მისი პაპა ბათუმში მუშაობდა. საზღვრის ჩაკეტივის შემდეგ მეუღლესთან ერთად იქ დარჩენილა და ორივე იქვე გარდაცვლილა. აქ ადრე სულ გურჯები ცხოვრობდნენ, შუვაწყალიც გურჯული სახელიაო. საინტერესოა, რომ რესპონდენტები საუბარში რუსულ სიტყვებსაც ურევენ. მაგალითად, „ტალჩოკ“, „სტაკან“, „სტოლ“ და ა. შ. რაც 1878-1921 წლებში აღნიშნული ტერიტორიის რუსეთის იმპერიის საზღვრებში ყოფნას უკავშირდება. 1921 წლის ყარსის ხელშეკრულებით საბჭოთა რუსეთმა იგი თურქეთს გადასცა. შესაბამისად ადგილობრივთა ისტორიულ, კულტურულ მემკვიდრეობაში გასაკვირი არაა რუსული ტერმინების არსებობა.

ჰუსეინ შაჰსემაღი მეუღლესთან ერთად
(სოფელი გონულაჩანი/შუვაწყალი/შუარტყალი, ფოცხოვი)

სოფელში ქოლქოიელ (სოფელში მდებარეობს ციხის ნანგრევები, რომელიც ადგილობრივების გადმოცემით ბიზანტიელებს აუშენებიათ. მას „ქოლქალესს“/„ქიზქალესს“ ეძახიან. გადმოცემის თანახმად, ბრძოლის დროს გოგო მოუკლავთ და იქვე დაუკრძალავთ, თუმცა კონკრეტულად სად, არავინ იცის. ამიტომ ციხეს „ქიზქალესი“ ანუ „გოგოს ციხე“-ს ეძახიან) უხუცესებს კარგად ახსოვთ უახლესი წარსულის ისტორია. ოთხ უბნად დაყოფილ სოფელში ყველა ერთმანეთის ნათესავია. ნათესაურ კავშირს დღემდე ინარჩუნებენ აჭარის სოფ-

ლებთან. მათივე ინფორმაციით, ადრე ხშირი იყო „გოგოს გათხოვება აჭარაში ანდა იქიდან ქალის წამოყვანა“. ალი ბალიქი მოგვითხრობს: „აჭარის სოფლებში ბევრი ნათესავი გვყავს. ზოგიერთის გოგო იქ გათხოვდა, ზოგმაც აქ გამოათხოვა შვილი. ჩემი დიდი პაპა ყვებოდა, რომ წინაპრებს 1890 წელს აჭარაში უცხოვრიათ. ჩვენი სოფლის სახელი ქოლქოი - არ შეცვლილა, ადრეც ეს სახელი ერქვა. აქ ძველად გურჯები ცხოვრობდნენ. სახელწოდება კი მომდინარეობს „ყველის ერთი კოლი“- დან (თავი). სოფელი 4 უბნად არის დაყოფილი-ორთა (შუა) მაჰალე, ჯამი (მეჩეთი) მაჰალე, იუქარი (ზედა) მაჰალე, აშალი (ქვედა) მაჰალე. არავის არ მიუტოვებია სოფელი. ჩვენი ნათესავები ხიხაძიდან არიან. რესპუბლიკის (ათათურქის) დროს გვარი შეუცვლიათ. არსიანის მთების სახელი შავშეთში ყოფნისას მოვიკითხე და მითხრეს, რომ არსიანი კაცის სახელი იყო, რომელსაც თვითონ ბრძოლით მოუპოვებია ეს მიწა და ამიტომ ეწოდა მთებს არსიანიო“.

ფოცხოველებს არამარტო ნათესაური ურთიერთობა აკავშირებდათ საქართველოსთან, არამედ სავაჭრო ურთიერთობაც ჰქონდათ თბილისთან, ხაშურთან, ბორჯომთან, აბასთუმანსა და აჭარასთან. ძირითადად კი, ახალციხესთან. ალი ბალიქი მოგვითხრობს: „ჩვენ აქ ვეწევით მეცხოველეობას, გვყავს ძროხები (შინაურ ცხოველებს მეტსახელებსაც არქმევდნენ: „ჩინჩავატი“ (მტერი) (აღნიშნული ტერმინი ჯავახეთის სოფლებშიც გვხვდება და ნიშნავს „ცეცს“, „ჭკუამოკლეს“ (ჯავახური ლექსიკონი, თბილისი, „საუნჯე“, 2014), ფაშა და სხვა. ვამზადებთ ყველს, კარაქს, აირანს, რძეს. მოგვყავს ხორბალი, ლობიო, ქერი, კარტოფილი. ძველად ახალციხესთან გვქონდა ვაჭრობა, იქ მიჰქონდათ და ჰყიდდნენ ნაწარმს. მიღებული ფულით კი ბრინჯს, მერჯიმქს და სხვა სურსათს ვყიდულობდით. ძველად ერთი კაცი ახალციხიდან ფოცხოვში წამოსულა და ოქრო ჩუმად გადმოუტანია, ისე რომ რუსებს არ შეემჩნიათ. მას კამეჩებისთვის პურში ოქრო გაურევია, საზღვარი რომ გადმოუკვეთავს დაუკლია, ოქრო ამოუღია და ბურსაში სიცოცხლის ბოლომდე მდიდრულად ცხოვრობდა. ვალეს სოფლებში ეხლაც უამრავი განძია დარჩენილი/გადამალულიო“.

ფოცხოვის სოფლებში შემორჩენილია ზომორფული სახელები. 65 წლის ემირ ჩაუშს (სოფელი იალი ალთი//სათლელი) კარგად ახსოვს ბავშვობაში ნასწავლი სიტყვები, რომლის მნიშვნელობასაც უხსნის თავის შვილიშვილებს: **ბოჭოჭია (ობობა), ბუბუ ქუში (ბუ), ბულტი იალი (ლოკოკინა), დოიდუ (მტრედი), კაჩკაჩი (კაჭკაჭი), კოკოშ (კისერ აწეული ხარი), კუდა (უკუდო ძაღლი), მატლი (მატლი), მორია (ჭია მაია), პელეშ (კისერგადაწეული ხარი), პითპითა (პეპელა) და სხვა.**

ამრიგად, არტაანის პროვინციის მოსახლეობის მეხსიერებაში ძირითადად წაშლილია ქართველთა იქ ცხოვრების კვალი. განსხვავებული ვითარებაა ფოცხოვში, სადაც შედარებით უფრო (ნაწილობრივ) შემონახულია ქართული ტოპონიმიკა და ცალკეული სიტყვები. ამავე დროს, ფართოდაა გავრცელებული ეთნიკური ტერმინები: **“ახისკელი თურქი”, „კავკასიელი თურქი”,** რაც პოლიტიკური იდეოლოგიის შედეგია და საერთო ქართული სივრციდან თურქეთში მცხოვრები ეთნიკური ქართველების ჩამოცილებას ისახავს მიზნად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ჭიჭინაძე ზ. -ოსმალეთის ყოფილი საქართველო და ქართველ მაჰმადიანთა ნაწილი ლაზისტანი ისტორიულს და ეთნოგრაფიულს მხრით, ტფილისი, 1927;
2. ჯავახური ლექსიკონი, თბილისი, „საუნჯე“, 2014.
3. ნ. ოქროსცვარიძე, საველე ექსპედიცია არტანუჯში, დღიური, 2016 წლის აგვისტო.

Nino Okrostsvaridze

The terms of ethnic identity in Ardahan people consciousness

Summary

One of the oldest side of historical Georgia - Ardahan is ethnic region of modern Turkey. There are Turks, Kurds, Tarakams, Karaphakhchelebi, descendants of Georgians. The inhabitants are mostly erased the memory trace of life there. Different situation is in Pitskhvili, where more than (partly) preserved Georgian toponymy and individual words. At the same time, is widely prevalent ethnic terms: "akhiskeli Turk", „Caucasian Turks ", which is the result of a political ideology.

**ბათუმის პუშკინის ვაჟთა სასწავლებელი
(საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტების მიხედვით)**

აჭარის საარქივო სამმართველოს ცენტრალური არქივის ფონდსაცავში დაცულია ბათუმის პუშკინის დაწესებითი სასწავლებლის არსებობის მანძილზე შექმნილი დოკუმენტაციის ნაწილი. ფონდს მინიჭებული აქვს ინდექსი **ი – 30** და შედგება **20 საქმეთა ერთეულისგან**.

დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ სასწავლებელში მეცადინეოები დაწყებულია 1899 წლის 13 სექტემბერს. იმავე წელს გახსნილა ერთი განყოფილება, რომელიც ითვლიდა 55 მოსწავლეს. მომდევნო წლებში სასწავლებელს დაემატა კიდევ ორი განყოფილება. შესაბამისად გაიზარდა მოსწავლეთა რაოდენობაც (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 1; ფ. 2).

დაცული მასალებიდან არ ჩანს სასწავლებლის თავდაპირველი ადგილსამყოფელი. მას პირველად ეწოდა „**ვაჟთა ერთკლასიანი დაწყებითი სასწავლებელი**“, ხოლო **1900 წელს**, სახალხო განათლების მინისტრის თანხმობით, ალ. პუშკინის სახელის უკვდავსაყოფად უწოდეს „**ბათუმის პუშკინის ვაჟთა სასწავლებელი**“. ამ სახელით ფუნქციონირებდა იგი ლიკვიდაციამდე (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 2; ფ. 1).

1901 წლის 25 ოქტომბერს ბათუმში გაიხსნა ახალი ერთკლასიანი სასწავლებელი. შესაბამისად, პუშკინის სასწავლებელი გადავიდა სხვა შენობაში, ხოლო სასწავლებელს შეეცვალა სახელი და ეწოდა **ბათუმის მეორე საქალაქო პუშკინის ერთკლასიანი დაწყებითი სასწავლებელი** (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 3; ფ. 15, 18). სასწავლებლის ხელმძღვანელის ფილიპე მგელაძის ინსპექტორისადმი შეტყობილებიდან ირკვევა, რომ სასწავლებელმა ბინა დაიღო **პეტერბურგის ქუჩაზე**, ვინმე **კაკაბაძის სახლში**. დოკუმენტიდან ნათელია, რომ სასწავლებელში სწავლობდა 80 მოსწავლე, მეცადინეობა კი დაწყებულია 20 სექტემბერს (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 3; ფ. 19).

სასწავლებელი ექვემდებარებოდა **ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სასწავლებელთა დირექციას**. ამავე დროს იგი შედიოდა ქალაქის მმართველობის დაქვემდებარებაში და ფინანსდებოდა როგორც ქალაქის ბიუჯეტიდან, ასევე შემოწირულობებით. აქედან გამომდინარე სასწავლებელი ანგარიშვალდებული იყო ქალაქის მმართველობის წინაშე. სასწავლებლის ხელმძღვანელი ფ. მგელაძე ყოველწლიურად აწვდიდა ინფორმაციას ქალაქის მმართველობას მოსწავლეთა რაოდენობის, აღმსარებლობის, წოდებრივი მდგომარეობის შესახებ (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 4; ფ. 2). სასწავლებელში ისწავლებოდა შემდეგი საგნები: **საღმრთო სჯული, რუსული ენა, არითმეტიკა, ისტორია, გეოგრაფია, გეომეტრია და საზოგადოება**.

საარქივო დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ ფილიპე მგელაძე, რევოლუციურ ორგანიზაციებთან კავშირის გამო, 1906 წლის 7 თებერვალს გაუთავისუფლებიათ სამსახურიდან და დაუკისრებიათ ადმინისტრაციული სასჯელი. მოვალეობის შემსრულებლად დაინიშნა **ირაკლი ნიკიფორეს ძე ღლონტი**. დანიშვნის

ბრძანებას ხელს აწერს ქალაქის თავი თავადი **ანდრონიკაშვილი (ანდრონიკოვი)**, სათათბიროს წევრები **ქურული და ვოლსკი** (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 8; ფ. 2).

თანამშრომელთა მოთხოვნისა მიუხედავად, ადმინისტრაციული სასჯელის ვადის გასვლის შემდეგ ფილიპე მგელაძე აღარ დააბრუნეს სამსახურში. სასწავლებელს ლიკვიდაციამდე ხელმძღვანელობდა ირაკლი ღლონტი. ფონდში დაცულია ირაკლი ღლონტის ბიოგრაფიული მონაცემებიც (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 11, ფ. 36). ახლადდანიშნულ დირექტორს განათლება მიუღია ამიერკავკასიის სამასწავლებლო სემინარიაში. 1895 წლიდან 1902 წლამდე მუშაობდა დებაზუს ერთკლასიანი სოფლის სასწავლებლის მასწავლებლად, რომელიც შემდეგ ორკლასიანად გადაუკეთებიათ და მეთვალყურედ დაუნიშნავეთ. ქორწინებაში იმყოფება ნადეჟდა ელიზბარის ასულ ლოლუასთან, რომლისგანაც შეეძინა ორი ქალიშვილი: ნინა, დაბადებული 1902 წელს და თამარი, დაბადებული 1904 წელს. აღმსარებლობით არიან მართლმადიდებლები (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 13; ფ. 68).

1906 წლის 1 დეკემბრიდან პუშკინის სასწავლებელთან მოეწყო სახელოსნო. მასწავლებლად ინიშნება **ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე გომანი** (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 8; ფ. 25). ფონდში დაცულია საინტერესო მონაცემები ნ. ნ. გომანის ბიოგრაფიიდან, ირკვევა მისი წვლილი **სასკოლო მუზეუმის დაარსების საქმეში**. დოკუმენტის მიხედვით (ფორმულიარული ფურცელი) 1912 წლისათვის **ნ. გომანი არის ექვსკლასიანი საქალაქო სასწავლებლის შრომის მასწავლებელი, რომელიც შეთავსებით ხელმძღვანელობს მუზეუმს**. ასაკი 46 წელი, მართლმადიდებელი, ჯილდოები არ აქვს. მიღებული აქვს საოჯახო განათლება. ხელსაქმე შეისწავლა ოდესასა და მოსკოვში, აგრეთვე სამხარეო ინსტრუქტორ შენევეთან. მუშაობა დაიწყო 1895 წელს.

კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის განკარგულებით ნ. გომანი 1909 წლის მარტში ინიშნება ექვსკლასიან საქალაქო დაწყებით სასწავლებელთან არსებული **მუზეუმის და მუზეუმთან არსებული სახელოსნოს ხელმძღვანელად**. მანამდე - 1906 წლის 1 იანვრიდან 1 დეკემბრამდე - იგი იმყოფებოდა თაღარიგში. 1888 წლის 5 მაისს იქორწინა რომაულ-კათოლიკური აღმსარებლობის ქალბატონზე - **სევერინა კონსტანტინეს ასულ მერჟევესკიზე**. შეეძინათ შვილი ნიკოლაი, აღმსარებლობით მართლმადიდებელი (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 13; ფ. 64).

საარქივო დოკუმენტები გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის სასწავლებლის პედაგოგიური კოლექტივის შესახებაც. 1906 წლისათვის პუშკინის სასწავლებელში მუშაობენ შემდეგი მასწავლებლები: **ირაკლი ღლონტი, ელენა სტროევა, ზაზაროვი, მღვდელი თოთიბაძე**. საგულისხმოა ინფორმაცია აგრეთვე მათი ცენზის შესახებაც. დასახელებულ მასწავლებელთაგან წოდება აქვთ თოთიბაძესა და ზაზაროვს.

1907 წელს სასწავლებელი გადადის ვოზნესენსკის ქუჩაზე საკუთარ შენობაში. იქ ადრე ქალაქის საავადმყოფო იყო განთავსებული. როგორც ჩანს მოხდა მისი ლიკვიდაცია. ეს შენობა სავარაუდოდ უნდა ყოფილიყო ყოფილი ვენერის დისპანსერის მიმდებარე ტერიტორიაზე (ახლანდელ მედიქიშვილის ქუჩაზე) (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 5; ფ. 127).

ფონდში დაცულია მასალები კურსდამთავრებულთა **პედაგოგიური პრაქტიკის შესახებ**. მაგ. ქუთაისის გუბერნიის ინსპექტორი წერილობით მიმართავს

ირაკლი ღლონტს, რათა პედაგოგიური სასწავლებლის კურსდამთავრებული **თემურ შერვაშიძე** წლის ბოლომდე აიყვანოს მსმენელ-პრაქტიკანტად პუშკინის სასწავლებელში. ინსპექტორი სასწავლებლის ხელმძღვანელს თხოვს თემურ შერვაშიძის დახასიათებას - თუ რამდენად შეეფერება იგი სოფლის მასწავლებლის თანამდებობას (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 5; ფ. 108)

საარქივო დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ სასწავლებლის ხელმძღვანელობა და მასწავლებლები ძაღლონეს არ იშურებდნენ დამხმარე ლიტერატურის, სწავლების ხარისხის ამაღლების, ტექნიკური საშუალებების გამოწერისა და შეძენის უზრუნველყოფის თვალსაზრისით (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 8; ფ. 44).

ფონდში ფართოდაა წარმოდგენილი სასწავლებლის ჩართულობა კულტურულ ღონისძიებებში. მაგ. მოპატიჟების წერილი „აპოლოს“, მეპატრონე ბროვალ-სხირტლადის (ხელნაწერი) საშობაო სპექტაკლზე „ტყის ბინადართა შობა“, საიდანაც ირკვევა თუ სასწავლებელი უზრუნველყოფდა მოსწავლეთა კოლექტიურ დასწრებას, საფასური განახევრდებოდა (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 14; ფ. 1), ასევე, მოსწავლეთათვის უფასო იქნებოდა არტისტ ა. პ. შუისკის მიერ ბუღვარში მოწყობილ ზეიმზე დასწრება (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 16; ფ. 15).

სასწავლებლის თანამშრომლებს, დირექციას და მოსწავლეებს ეპატიჟებოდნენ აგრეთვე მარინის ქალთა სასწავლებელში მოწყობილ მოსწავლეთა ნახატების გამოფენაზე (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 14; ფ. 87), ებრაელთა სასწავლებლის პედსაჭოს მიერ ორგანიზებულ „მაკავეების“, დღისადმი მიძღვნილ დღესასწაულზე (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 14; ფ. 118) და ა. შ.

როგორც საარქივო დოკუმენტებიდან ირკვევა, იმ დროისთვის საკმაოდ კარგად იყო ორგანიზებული **მასწავლებელთა მივლინება კვალიფიკაციის ასამაღლებელ კურსებზე** (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 13; ფ. 12, 13), ეწეობოდა ექსკურსიები, რომლებშიც მონაწილეობას ხელმძღვანელებიც იღებდნენ (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 13; ფ. 29)

სასწავლებელი აქტიურად თანამშრომლობდა სხვადასხვა გამომცემლობებთან. გახეთ **„ჩერნომორსკი ვესტნიკის“** მიერ გამოქვეყნებული ერთ-ერთი სტატიის მიხედვით, პუშკინის სასწავლებელი თითქმის გაქურდეს. სტატიას წერილით პასუხობს ირ. ღლონტი, რომელიც უარყოფს გაქურდვის ფაქტს და რედაქტორს სთავაზობს ინფორმაციის გადამოწმებას. წერილის დასასრულს ი. ღლონტი რედაქტორს აწვდის საინტერესო ცნობას, რომელიც საკმაოდ ინფორმაციულია და საინტერესო დღევანდელი გადასახედიდანაც. წერილის მიხედვით, 1907 წლის მონაცემით **ბათუმში ყოფილა ოთხი დაწყებითი სასწავლებელი:**

1. პირველი ქალთა საქალაქო დაწყებითი სასწავლებელი, რომელიც განთავსებული იყო ქალაქის მმართველობის შენობაში;
2. მეორე ქალთა დაწყებითი სასწავლებელი, მდებარე ეობდ ავოზნესენსკის ქუჩაზე, ზია-ბეგ აბაშიძის სახლში;
3. მეორე ვაჟთა საქალაქო დაწყებითი სასწავლებელი, მდებარეობდა კომაროვის ქუჩაზე, ვინმე ხარაბაძის სახლში;
4. პუშკინის ვაჟთა დაწყებითი სასწავლებელი, მდებარეობდა ავოზნესენსკის ქუჩა N 31-ში, სადაც ადრე განთავსებული იყო ქალაქის საავადმყოფო (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 9; ფ. 1).

როგორც ირკვევა, სასწავლებელი იღებდა შემოწირლობებსაც, სასწავლებლის ხელმძღვანელი ი. ღლონტი თხოვს კპლექტის, პედსაბჭოს სახელით მადლობა გადაუხადონ ვინმე ზოია დიმიტრის ასულ შაბლოვსკას, რომელსაც სასწავლებლისათვის გადუცია სახელმძღვანელოები და სასწავლო საშუალებები (ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 12; ფ. 135).

პუშკინის ვაჟთა საქალაქო დაწეებითი სასწავლებელი ფუნქციონირებდა 1921 წლამდე. ფონდში არ ინახება სასწავლებლის 1915-1918 წლების საქმიანობის ამსახველი ჩათვლით მასალები. შესაბამისად, საარქივო ფონდებში აღნიშნული სასწავლებლის შესახებ არსებული დოკუმენტაცია არაა სრულყოფილი, თუმცა წარმოდგენილი მონაცემებიც იძლევა შთამბეჭდავ ინფორმაციას პუშკინის ვაჟთა საქალაქო დაწეებითი სასწავლებლის მრავალმხრივი საგანმანათლებლო საქმიანობის შესახებ.

გამოყენებული წყაროები:

1. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 1; ფ. 2;
2. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 2; ფ. 1;
3. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 3; ფ. 15, 18;
4. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 4; ფ. 2;
5. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 5; ფ. 108, 127;
6. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 8; ფ. 2, 25, 44, 64;
7. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 9; ფ. 1;
8. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 11, ფ. 36;
9. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 12; ფ. 135;
10. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 13; ფ. 29, 64, 68;
11. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 14; ფ. 1, 87, 118;
12. ასსცსა, ფ. ი-30, საქ. 16; ფ. 15.

Mzia Surmanidze

Pushkin boys' school in Batumi

Summary

In repository of central archives of Ajara Archives Administration is reserved part of documents connected with Batumi Pushkin primary school (fund i - 30). These documents clearly explained the educational activities of the school. The article reviews materials about Batumi Pushkin primary institution.

პრეზიდენტის ველი და თემატიკა

არარეგულარად გაგრძელდა საქართველოში კოლაუ ნადირაძის ცნობილი ლექსი, წინასწარმეტყველის გოდებასავით რომ მოედო თბილისს: **” თოვდა და თბილისის ებურა თაღხი, დუმდა სიონი და დუმდა ხალხი”**... თითქოსდა პირუთვნელად შეეგრძნო პოეტს სიტუაციის ის სიმძაფრე, პოლიტიკოსებიც რომ ვერ აღიქვამდნენ ჯეროვნად. 16 თებერვალს დაწყებულ რუსეთის ინტერვენციას 21-ში ძლივს რომ უწოდეს ნამდვილი სახელი: **” ირკვევა რომ საბჭოთა მთავრობას დიდი ხნიდან ჰქონია განზრახვა საქართველოში გადატრიალება მოეხდინა და საბჭოთა ხელისუფლება გამოეცხადებინა.”** აცხადებდა ნოე ჟორდანიას 21-ში. ამ დროს კი უკვე ნამდვილად გვიანი იყო, შულავერის საოკუპაციო მთავრობა უკვე ჩასახულიყო, მე- 11 არმია თბილისს უახლოვდებოდა, აფხაზეთში რუსები დაქროდნენ, თურქებს ახალციხე დაეპყროთ და 23-ე დივიზია მამისონს

ოკუპანტების შტაბი (მარცხნიდან მეორე სერგო ორჯონიკიძე)

მისდგომოდა თოვდა, ყინავდა, ბურუსი იდგა, მაგრამ რუსს რა გააჩერებდა თუ კი მცირელი შანსი მაინც იყო საქართველოს დაპყრობის? გთავაზობთ ნაწყვეტებს საქართველოს ოკუპაციის მონაწილე ორი ადამიანის მემუარებიდან. ერთი ასახავს რუსების თავდასხმას მამისონის მხრიდან მეორე კი აფხაზეთიდან, ადლერიდან დაწყებულ ოკუპაციას. :

“33 დივიზიის 98 მსროლელი ბრიგადის 292-ე

პოლკის მეთაურის ივანე ნიკიტას ძე ზოლოტოვის მოგონებები:

“... 1921 წლის თებერვალი... ქარაშოტიანი, თოვლიანი, ყინულიანი თებერვალი.

წითელი არმია შეუკავებლად იჭრება წინ, აცამტვერებს რა ყველაფერს გზაზე, მტკიცედ ამაგრებს ოქტომბრის მონაპოვარს.

აჯანყებულებს უჭირდათ, საქართველოს მენშევიკური მთავრობა უკეთეს პირობებში იყო.

წითელ არმიის ერთ-ერთი პოლკი, რომელმაც პირველმა მიაშურა აჯანყებულებს დასახმარებლად იყო 292 წითელი პოლკი, რომელსაც მეგმეთაურობდი.

თერგის წითელი არმიის 98 მსროლელი ბრიგადის 292 პოლკს, ბრძანებით, წილად ხვდა ურთულესი სამხედრო ამოცანა: გადაეღახა მამისონის უღელტეხილი თებერვლის თვეში, ქარიშხლის, ზვავისა და ყინვის პერიოდში.

ადგილობრივი მცხოვრებლების მიერ დიდი ხანია შესწავლილი და დამტკიცებულია, რომ მამისონის უღელტეხილი ამ პერიოდში გადაუღახავია.

ჩვენთვის მაშინ, ადგილობრივთა მთელი გამოცდილება, მთელი მათი მტკიცება არაფერს არ წარმოადგენდა. ტვინის ცენტრში ჩვენ გვეჩონდა საომარი ბრძანება: დაუყოვნებლივ გაგვეწვდინა ხელი აჯანყებულ ქართველ მუშებისა და გლეხებისათვის.

1921 წლის 19 თებერვალს, 98-ე ბრიგადა ამ სამხედრო დავალების შესასრულებლად დაიძრა მინერალური წყლებისკენ.

მაშ, ასე ჩვენ მივდივართ.

20 თებერვალი. პოლკი უკვე სადგურ დარიკოხთანაა.

22-24 თებერვალი. პოლკი უკვე სადგურ ალაგირსკისთანაა.

25 თებერვალი. პოლკმა უკვე მიაღწია სოფელ ტიბისს, საიდანაც იწყება მზადება მამისონის უღელტეხილის გადასალახავად...

27 თებერვალს 3 საათზე პოლკმა გაიარა ლიპი, კამანჩხუ მამისონის მიმართულებით.

ამინდი იყო თოვლიანი.

ჩვენ გავიარეთ ვიწრო ხეობა მდინარე არდონის მიმართულებით, ჩრდილოეთ ოსეთის სოფლებსა და ხუტორებში, მივაღწიეთ წმინდა ნიკოლოზის ხუტორს. იქ დაგებანაკდით ღამის გასათევად, ღია ცის ქვეშ. შენობები არ იყო, ხოლო კარვები არ გვეჩონდა. 400 –იან ყინულზე ჩაით ვთბებოდით. ასე მივაღწიეთ ტიბისს.

სამი დღე ვებრძოდით თოვლსა და ზვავს, ვწმენდით გზას და ასე მივიწვედით.

განსაკუთრებით ძნელი იყო ბუნებრივი მთების გარჩევა, თოვლისგან შექმნილი მთებისგან. თუ შეგეშლებოდა, დროებითი მთა ჩაინგრეოდა და ჩაგიტანდა უფრსკულში.

27 თებერვალს ჩვენ მივაღწიეთ საშიშ გოლიათს მამისონის უღელტეხილს, ოსეთისა და საქართველოს საზღვარს. ქარბუქი არ წყდებოდა.

პოლკს დაღუპვა ემუქრებოდა. გამოსავალი ერთი იყო: ან დაღუპვა აქ, ქედის მწვერვალზე ან, დაშვება ქვემოთ, უფრსკულსა და წკვარამში.

და მაშინ მე გადავწყვიტე: თავქვე დაშვება სიბნელეში და უფრსკულში. დასახულ მიზანთან როგორღაც ახლოს ვიქნებოდი მაინც. საკითხი გადაწყვეტილია- ბრძანება გაცემული: ავიდეთ შაშხანები, გადავაჯდეთ და დავეშვათ ქვემოთ. პირველად შაშხანა მე ავიდე. ჩემმა მაგალითმა იმოქმედა მეომრებზე და კომშემადგენლობაზე. და აი შაშხანებზე გადამჯდარი პოლკი მიექანება ქვემოთ: წკვარამსა და უფრსკულში."

"შაშხანებზე გადამჯდარი რუსი ჯარისკაცები"- ცოცხებზე შემოსეუბებული ზღაპრული ბაბაიაგებივით, კავკასიონის მწვერვალებიდან და უღელტეხილებიდან საქართველოსკენ ყუმბარებივით გამოტყორცნილნი- მართლაცდა ზუსტი სახე იმპერიის მისწრაფებისა, რაღაც არ უნდა დაუჯდეს დაიპყროს საქართველო.

ქართული ოფიცრობა

ამ მემუარებიდან ირკვევა რომ ჰქონდა რაღაც გამართლება კვენეტაძის გეგმას რომელიც ფიქრობდა რომ თუ თბილისს არ დატოვებდნენ ალყაში მოექცეოდნენ, თუმცა მეორე მხრივ, ეტყობა ვებერთელა იმპერიის ყოფილმა გენერალმა ვერ გაითვალისწინა მაშტაბები: თუ როგორ იმოქმედებდა ქართველ მეზობლებზე თბილისის დაკარგვა, რომ ეს არ იქნებოდა ქართველებისთვის მხოლოდ ჯარის დისლოკაციის ადგილის შეცვლა, თუმცა ალბათ ამ გადასახედიდან ადვილია იმის კიჟინი რატომ ვერ შეინარჩუნე თბილისიო როცა რუსეთისა და თურქეთის სახელმწიფო ერთდროულად გვეზრდოდა და მთელი მსოფლიოს დიპლომატიასა და ხელისუფლებას დე-ფაქტოცა და დე-იურეც საქართველო დათმობილი ჰქონდათ საბჭოთა ტირანიისთვის.

რაც შეეხება მეორე მოგონებებს ის ეკუთვნის პოლკოვნიკ ლევ ფიოდორის ძე დემინს. მემუარები დათარიღებულია 1966 წლით და ეწოდება

“1921 წლის ომი საქართველოსთან.”:

“1921 წლის ოქტომბერში 31-ე მსროლელი დივიზიის, 271-ე მსროლელი პოლკი განთავსებული იყო ადღერში, შავი ზღვის სიახლოვეს. სამოქალაქო ომი დამთავრებული იყო... მაგრამ ჩვენ მზადყოფნაში უნდა ვყოფილიყავით: აქვე იყო საზღვარი საქართველოსთან - რომელსაც ხელმძღვანელობდნენ მენშევიკები და მათი მხარდამჭერი ინტერვენტები საფრანგეთიდან და ინგლისიდან. შესაძლებელია ყოველნაირი მოულოდნელობანი.... მე და ჩემი მეგობრები ვიყავით ახალგაზრდები, ჩვენ არ გვაღელვებდა სიძნელებები, შიმშილობა, ცუდი აღჭურვილობა...”

ულუფა მაშინ იყო ძალიან “თხელი” : დღეში ფუნტი პური, ცოტა ხორბალი ან ოსპი, იშვიათად ხორცი, უფრო იშვიათად შაქარი და წეკო. ჩვენ არასოდეს არ ვძლებოდით. გვეცვა საზაფხულო ფორმა, შინელის ნაცვლად ზოგს ჯუბა, ზოგს შინელის მაუდის ქურთუკი.

ჩექმები კი მიუღწეველ ოცნებას წარმოადგენდა.

იანვრის დასაწყისში, ჩვენი პოლკის მესამე ბატალიონი ადღერიდან სოფელ ველიამინოვკაში გადაიყვანეს, მდინარე ძიბადან აღმოსავლეთით, 30 კილომეტრში, რომელიც წარმოადგენდა საქართველოსთან საზღვარს. ასე გაიარა კიდევ ერთმა თვემ. და აი 12 თებერვალს, ყველა წითელარმიელს მიეცა ბრძანება დაბრუნებოდა მწყობრს... 13 თებერვალს ველიამინოვკაში მთელმა პოლკმა მოიყარა თავი. ჩვენ გვეუბნებოდნენ რომ საქართველოში მდგომარეობა არ იყო მშვიდი, თუმცა თუ რა ხდებოდა იქ არავინ იცოდა.

ჩვენ ვიდევით საქართველოს საზღვართან რომლის ხელისუფლების სათავეშიც იდგნენ მენშევიკები ნოე ჟორდანიას მეთაურობით. ჩვენ გვეუბნებოდნენ, რომ ეს ნოე ჟორდანია არის მუშების მტერი; რომ საქართველო თითქოსდა დამოუკიდებელი ქვეყანაა, მაგრამ ეს დამოუკიდებლობა არის სრული ფიქცია და რომ ქართველ ხალხს არ უნდა დამოუკიდებლობა და ჯიუტად მიიწევს მოძმე რუსი ხალხისკენ. თუმცა ჩვენს მთავრობას დიპლომატიური კავშირი ჰქონდა მასთან და ტიფლისში ჩვენ პოლიტიკურ წარმომადგენელი იყო კიროვი, რომ რუსი ხალხი ყოველთვის ეხმარებოდა ქართველ ხალხს.

მენშევიკ ჯალათებს ეხმარებოდნენ ინგლისელები და ფრანგები. ბათუმში ჩამოსხდა ფრანგული არმიის დესანტი (ნეტა ყოფილიყო! ფ.ქ.). ბათუმის, სოხუმის, ფოთის და გაგრის რეიდზე იდგა ფრანგული და ინგლისური ფლოტი. აჯანყებას მძიმე წუთები უდგა.

... ჩვენ ახლა გამოვალთ და წავალთ ქართულ მიწაზე. მტერი გაგვიწევს წინააღმდეგობას, მაგრამ ჩვენ მას დავამსხვრევთ და გავანადგურებთ... მოგვიწოდებდა მეთაური...

სოფელი ველიამინოვკა მდინარის გასწვრივ მდებარეობდა და ამიტომ მისი გადალახვა გვიწევდა რათა საქართველოს ტერიტორიაზე შევსულიყავით. ამ ადგილზე საზღვარი საქართველოს მხრიდან თითქმის არ იყო დაცული. ქართული არმიის ძირითადი ძალები თავმოყრილი იყო პილენკოვოს რაიონში, რომელიც წარმოადგენდა ბეტონის ნაგებობებით გამაგრებულ კვანძს, ძლიერი არტილერიით. ამ მიმართულებით ადღერის მხრიდან შავი ზღვის შოსეს გაყოლებაზე უნდა ემოქმედა 272-ე და 273-ე მსროლელთა

პოლკს დამატებითი ნაწილებითურთ. მათ ამოცანას წარმოადგენდა გამაგრებული ხაზის გარღვევა პილენკოვოსთან და ჩქარი სვლა გაგრისკენ.

ჩვენი პოლკი მიემართებოდა მოწინააღმდეგის მთავარი ძალების შემოვლით გაგრის შესასვლელისკენ, დავალებით მოგვეჭრა მისთვის უკანდასახევი გზა, სხვა პოლკებთან და დივიზიებთან ერთად გაგვენადგურებინა პილენკოვოს დაჯგუფება და შემდეგ ფორსირებული მარშით გვემოძრავა სოხუმისა და ფოთისკენ.

... ჩვენ დავინახეთ ჩვენსკენ მომავალი ათი შეიარაღებულ ადამიანი.. როგორღაც ჩვენთვის უცნობი სამხედრო ფორმით. ესენი იყვნენ ქართველი ჯარისკაცები. რას იზამ, ვერ იტყვი რომ ეს ჯარისკაცები ცუდად გამოიყურებოდნენ. განსხვავებით ჩვენი ჭრელი ტანსაცმლისაგან ქართველი ჯარისკაცების ფორმა ერთნაირი იყო: აქლემის ტყავის ქდალი ქურთუკები ბრწყინვალე ღილებითა და მიწისფერი სამხრეებით; ინგლისური მაუდის მიწისფერი შარვალი და ტოღალები, ყვითელი წაღები, ყვითელი ნაბდის მრგვალი კოკორდიანი ქუდი.

... და აი, ჩვენს წინ იშლება სანაპიროს პანორამა. ჩვენგან მცირედით მარჯვნივ მთებიდან ჩანს ქალაქი, გაჭიმული სანაპიროს ვიწრო ზოლში. ყველაფერი ხელისგუდით ჩანს: სახლები, სასახლეები, ქუჩები, გამზირები. შორს რეიდზე ორთქმავლები იბოლქვებიან. მათი შემხედვარე მიხვდები, რომ ესენი სამხედრო ხომაღლებია. შავ ზღვაში ჩვენი ფლოტი არაა. ქართველებს ფლოტი არ ყავთ, ესე იგი ეს გემები ინტერვენტების- ინგლისელებისა და ფრანგებისაა. (კაცი სხვა ქვეყანას იპყრობს და ინტერვენტს სხვას უძახის?! არა მართლაც არაფერი შეცვლილა ასი წლის მანძილზე არც რუსეთის ხელისუფლების ცნობიერებაში და არც დანარჩენი მსოფლიოს მლიქვნელური ისტებლიშმენტისა... ფ.ქ.)

დასახლების ცენტრში ჩვენ დავინახეთ ავტომობილი, რომელთანაც იდგა რომელიღაც მეთაური, თასმაზე მიმაგრებული ჭოგრიტით. ხელი ასწია, დასავლეთისკენ გაიშვირა და იყვირა:

–ჩქარა, ჩქარა ბიჭებო! გონს მოსვლა არ აცალოთ! წინ სოხუმისკენ!

ეს იყო ჩვენი დივიზიის მეთაური პასკევიჩი.”

ვერაფერს დაამატებ, მას შემდეგ მოდიან და მოდიან სოხუმისაკენ, ფოთისკენ, თბილისისკენ, “არც არაფერი უსწავლიათ და არც არაფერი დაიწყინათ”

მოკლედ ასი წლის შემდეგაც არაფერი შეცვლილა, ისევ ქართული ტანსაცმელი, აღჭურვილობა და პირობები უკვირთ რუსებს და ისევ ქართველ მებრძოლებს დასცინიან... თუმცა ეს სხვა თემაა. ახლა კი ისევ ძირითადს რომ დავუბრუნდეთ საოცრად სინქრონულად გვიტევა რუსეთი: 23 თებერვალს ყუბანის არმიამ ჩერნიშევის მეთაურობით აიღო გაგრა, ლიხნი და გუდაუთა, ამავედროულად მოადგნენ მამისონს 23-მე დივიზიის, 98-ე ბრიგადის ჯარისკაცები. 28-ში აიღეს ონი და გაგრა ისევ თავიდან. (არის ერთი საინტერესო ინფორმაცია; თითქოს ფრანგულმა გემმა დაუშინა ჭურვები გაგრას რითაც ისარგებლეს ქართველებმა და გაათავისუფლეს გაგრა, ამიტომაც დასჭირდათ რუსებს ხელახლა გაგრის აღება. თუ გავითვალისწინებთ მემუარებს ალბათ საყურადღებო მოვლენასთან გვაქვს საქმე.) 4 მარტს 31-ე მსროლელი ბრიგადის ნაწილებმა აიღეს სოხუმი და გამოაცხა-

დეს აფხაზეთის დამოუკიდებლობა. 28 მარტს რუსეთის კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა აღიარა აფხაზეთის დამოუკიდებლობა. ასე რომ მდევდევ-პუტინის მიერ აფხაზეთის აღიარება რუსეთისთვის არახალია, და თუ საქართველო არ დაუშვებს შეცდომებს ამ მეორე აღიარებასაც იგივე ბედი ეწევა რაც პირველს. იმავე წლის 16 დეკემბერს საინტერესო ხელშეკრულება გაფორმდა საქართველოს სსრ-სა და აფხაზეთის სსრ-შორის, რომლითაც აფხაზეთის სსრ შევიდა საქართველოს სსრ-ის შემადგენლობაში ავტონომიის უფლებით. საერთაშორისო გართულებების შექმნადათ ოკუპანტებს და დაუბრუნეს აფხაზეთი საქართველოს, თუმცა მთელი საქართველო დაიპყრეს და ცალკე აფხაზეთზე არ უღირდათ ტვინის ჭყლეტა. მითუმეტეს რომ ორი თვით ადრე 13 ოქტომბერს უკვე ერთხელ გაძარცვეს საქართველო და ყარსის ხელშეკრულებით მთელი არდაგანი დაათმობინეს. როგორც რომაელები იტყოდნენ, თუ რომაელებს ეტყოდნენ დამპყრობლები : **“ვაი დამარცხებულს!”** ...

და რაოდენ საცნაურიც არ უნდა იყოს “დუმდა სიონი და დუმდა ხალხი,” კაცობრიობასაც დაგიწყებოდა საქართველო თითქოს და ღმერთსაც.

თონე/თანდური და კერა
არტაანის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით

(ნაშრომი შესრულებულია საგრანტო პროექტის (FR/196/2-105/14) „არტაანის ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების“ ფარგლებში)

ოჯახისა და საოჯახო ცხოვრების წესებთან დაკავშირებულ მატერიალური კულტურის ელემენტებს შორის განსაკუთრებულია კერა, როგორც საოჯახო ურთიერთობის ძირითადი მაკორდინირებელი მრავალფუნქციური ცენტრი. კულტურის ამ ელემენტების შემონახულობით გამოირჩევა ისტორიული საქართველო, საკუთრივ არტაანის რეგიონი.

ლიტერატურაში გამოყოფენ კერის ორ ტიპს: ღია და დახურული კერა (ჩიქოვანი 1989:48). დახურული კერა წარმოდგენილია ძირითადად ბუხრის სახით, ხოლო ღია კერა სხვადასხვა ტიპისაა, კერძოდ: უშუალოდ მიწაზე გამართული ორი ცეცხლგამძლე ქვის ბლოკისაგან შედგენილი კერა (ყველაზე არქაული ფორმა); მრგვალი მოყვანილობის კერამიკული უძირო ჭურჭელი, რომელსაც ტანის შიგნით აქვს პატარა შვერილ-სადგარები (დასტურდება განათხარ მასალებში) და მინიატურული თონის ფორმის მრგვალი მოყვანილობის უძირო კერამიკული ჭურჭელი (გავრცელებულია თრიალეთში, ჯავახეთში, არტაანში) (ჩიქოვანი 1989:48), რომლის არსებობა შეპირობებულია საწვავი მასალის, წივის სპეციფიკურობით. მკვლევარი თ. ტუნაძე გამოყოფს აგრეთვე საქართველოში ფართოდ გავრცელებული მართკუთხა ფორმის ქვისა და ფუნქციურად მის შემცვლელ რკინის კერას (ტუნაძე, 2000:172).

თონისა თუ კერის მოწყობას არტაანელთა საცხოვრებელ კომპლექსში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა. არტაანელთა თონე გამართულია მიწურიატაკიან, ერდოიან ოთხკუთხა ნაგებობაში. მედინე ოჯახის საკარმიდამო კომპლექსში ქვის მასალისაგან აშენებული თონე (სიგრძე 4 მეტრია, სიგანე სამი მეტრი, სიმაღლე 2 მეტრი) წარმოადგენს თავისებურ ჰოლს, რომლის ერთ-ერთ ყრუ კედელთან დაწყობილია თონის გასახურებლად საჭირო წივა.

თანდური მედინე ლჯაქის საკარმიდამო კომპლექსში

თონეებს ფართო გამოყენება აქვს საქართველოშიც. გვიანფეოდალურ ხანამდე ჯავახეთში პურის საცხოვრებელ თონეს იყენებდნენ, რომელიც თანდათანობით შეიცვალა ფურნით. ამჟამად მას ქართულ მოსახლეობაში დომინირებული მდგომარეობა უკავია.

არტაანში თანდურის გადახურვაც იმავე კონსტრუქციისაა, როგორიც საცხოვრებელი ნაგებობებისა.

გადახურვის კონსტრუქცია

შენობის ცენტრალურ ნაწილში მოწყობილია თონე//თანდური. მისი სიღრმე დაახლოებით 1,5 მ-ია, დიამეტრი-1 მეტრი. თონის მასალად გამოყენებულია

ადგილობრივი წითელი მიწა. თონისათვის საჭირო სხვა მასალა შეაქვთ სხვა რეგიონებიდან.

თონე

თანდურის გასახურებლად ოთხკუთხედად დაწყობილ საქონლის წივას ფსკერზე დააწყოვენ, გარდიგარდმო და თონის ძირში მიერთებული საბერავით (ჩაბერავით) ცეცხლს ანთებენ.

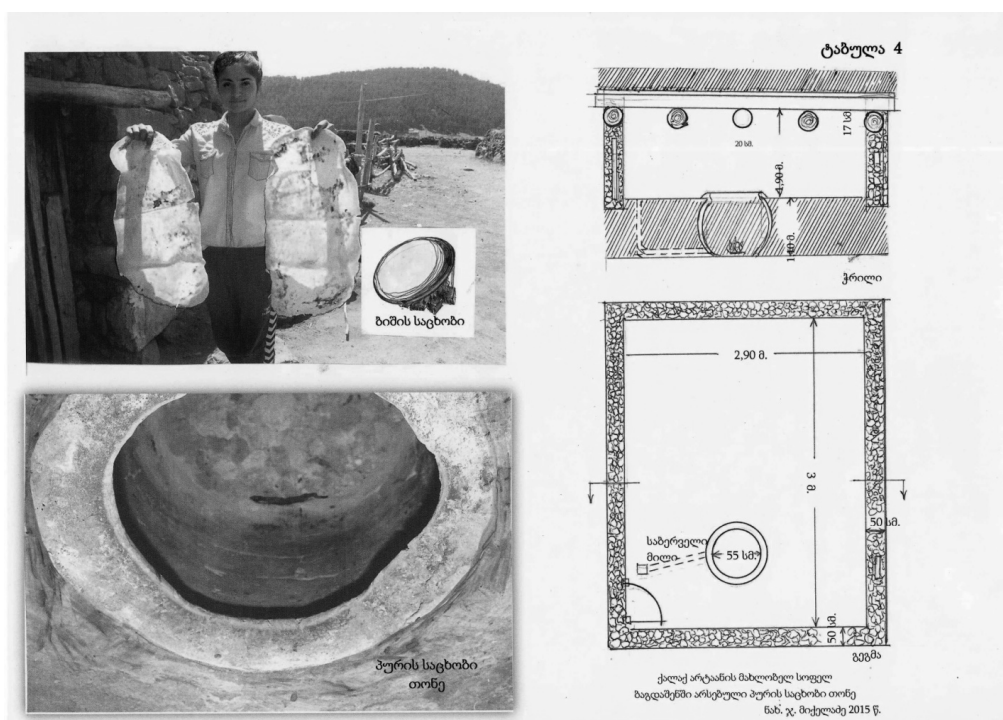

საბერავი

თონის გახურებულ კედელზე პურის ცომის მისაკვრელად გამოიყენება რაფატა, ბამბისა და ხის დამტვრეული ტოტებით ამოვსებული ჯინსის ნაჭერით შეკერილი გრძელი, ბალიშისმაგვარი საგანი. რაფატის საშუალებით თონის კედლებზე ამოაკრავენ პურის ცომის გათხელებულ ფენას და თონეს სახურავს დაახურავენ. პურის გამოცხობას სულ რამოდენიმე წუთი სჭირდება.

რაფატა

პურის საცხობი სოფელ ქაიხალთაში, მედინე ოჯაქის საცხოვრისში
(ნახ. ჯ. მიქელაძისა)

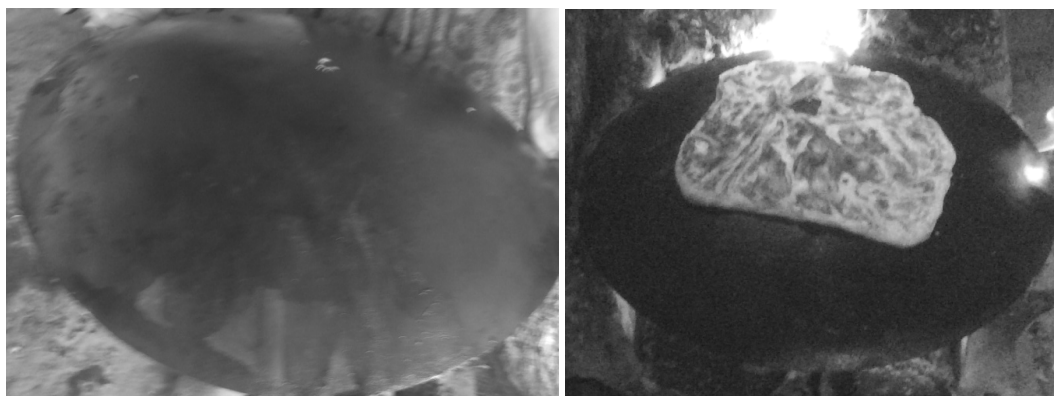
არტანის სოფლებში დღემდეა შემორჩენილი ერთმანეთისაგან განსხვავებული კერის ტიპები. კერისა თუ თონის ტიპები დამოკიდებულია სხვადასხვა გარემოებებზე. ზოგადად, იმ რეგიონებში, სადაც საწვავად წივა გამოიყენება, უფრო მეტად ღია ტიპის თონებია გავრცელებული (ასეთ შემთხვევაში წივის არასასიამოვნო სუნი გარეთ გამოდის), ხოლო იმ რეგიონებში, სადაც შეშაა გამოყენებული საწვავად, ვხვდებით დახურული ტიპის თონებს. თონები ფართოდაა გავრცელებული ჩილდირის რაიონშიც.

ზოგადად, კერა საცხოვრებელი ოჯახის ცენტრში იყო მოწყობილი, რომელმაც თანდათანობით კედლისაკენ გადაინაცვლა. მოგვიანებით მან ბუხრის სახე მიიღო (ჩიქოვანი 1982:63). თონები არ გამოიყენება ჰანაკის რაიონის ცალკეულ სოფლებში. იქ პურს ძირითადად ბუხარში აცხობენ.

სოფელი ბინბაშაქი, ბუხარი

პურის გამოსაცხობად აქაურები რკინის სამფეხის//საჯიადის ქვეშ დაანთებენ ცეცხლს. ზემოდან დაადებენ ე.წ. საჯს - ნახევარსფეროსებრი ფორმის თუნუქის ამობურცულ მრგვალ ნაჭერს, რომელზეც წაუსვამენ ზეთს და დააკრავენ პურს. ხუთიოდე წუთში პური მზადაა.

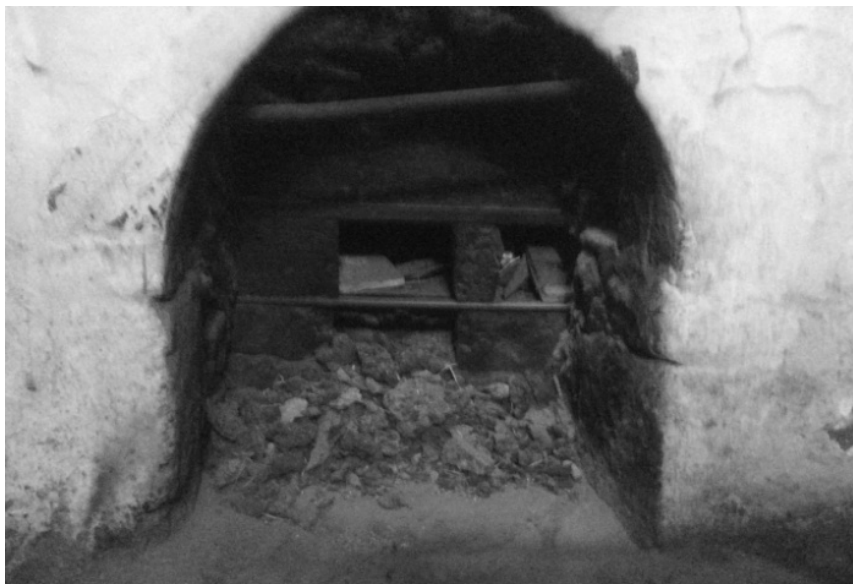

საჯიადზე გამომცხვარი პური

იგი ბევრად უფრო სქელი და მოცულობით პატარაა, ვიდრე თონეში გამომცხვარი პური. ნიშანდობლივია, რომ პურის ცხობის მსგავსი წესები გამოყენებული იყო მთიან აჭარაშიც.

არტაანის ცალკეულ სოფლებში გავრცელებულია ფურნები//ფურუნები, რომლებიც ძირითადად ბუხრებშია დატანებული.

ზოგადად ცნობილია, რომ სამხრეთ საქართველოში გვიანფეოდალურ ხანამდე პურის საცხობად თონე გამოიყენებოდა. შემდგომში იგი თანდათანობით შეიცვალა ფურნით. პურის გამოცხობის რაოდენობა დამოკიდებული იყო ოჯახის წევრთა რაოდენობაზე.

ბუხარი და ფურუნი კოდისწყაროში

არტაანის პროვინციაში, საკუთრივ ფოცხოვში გვხვდება მარტივი კონსტრუქციის კერაც:

კერა (შუარტყალი, ფოცხოვი)

თავისი კონსტრუქციული აგებულებით, პრაქტიკული დანიშნულებით, სპეციფიკურობით განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს შავშეთში, კერძოდ იმერხევის სოფელ ჩაქველთაში დაფიქსირებული ჰორიზონტალური ორთვალიანი ღია კერის ტიპი კვამლის გასასვლელი მილით, რომლის მსგავსი არ შეგვხვედრია არც შავშეთის სხვა დასახლებულ პუნქტში და არც არტაანში. ამიტომ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შავშური კერის წარმოდგენა.

კერა (ჩაქველთა, შავშეთი)

იგი განთავსებულია საცხოვრებელი სახლის ეზოში. თავისი ფორმით კერის ზედაპირი მრგვალი მოყვანილობისაა. მისი დიამეტრი 62 სმ, სიღრმე კი 38 სმ-ია. კერა აგებულია ცეცხლგამძლე მკვრივი სახეობის კირქვით. ზედაპირი მრგვალადაა შემოღესილი ცეცხლგამძლე თიხით. შემოღესილობის სიგანე 10-15 სმ-ია. ქვების პარალელურ წყობას შორის მანძილი 52 სმ-ია. სწორკუთხა უჯრედი 35-37 სმ. ზომისაა. ყორეთი შემოსაზღვრულ ფართობსა და სწორკუთხა უჯრედებს შორის ტიხარი 12 სმ-ია. კერა ორთვალაა. იგი წარმოდგენილია სხვადასხვა ზომისა და სიდიდის ორი სადგამით და გათვალისწინებულია განსხვავებული სიდიდის ჭურჭლების დასადგმელად. კერის გვერდითი კიდეები შემოღესილობისაგან წინ არის გამოწეული, რითაც შექმნილია ჭურჭლის სადგამისათვის განკუთვნილი ზედაპირი.

ორთვალა კერა

(ჩაქველთა, შავშეთი)

აღნიშნული კერა საქართველოში ფართოდ გავრცელებული ორი ქვის ბლოკით შედგენილი მარტივი კერისაგან განსხვავდება როგორც ფუნქციონალური დანიშნულებით, ისე აგებულებით. იგი საკმაოდ რთული კონსტრუქციისაა. მსგავსი კერა ჩვენ ვერ დავადასტურეთ საკუთრივ შავშეთის სხვა სოფლებშიც კი. ასეთი კონსტრუქციის კერა ფართოდ გამოიყენება ისეთ რეგიონებში, სადაც სიმბიოზურადაა განვითარებული მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა. იგი არაა გათვალისწინებული ყოველდღიური სამზარეულო საქმიანობისათვის.

ღია კერა (შავშეთი)

იმერხევის ზემოთ დასახლებულ სოფლებში ორთავალა კერა ეზოში, საოჯახო მეურნეობის მეტად მარტივი, ყავრით დახარული ნახევრად ღია ნაგებობის სახითაა წარმოდგენილი, რომელიც შემოდგომაზე სამზადის ფუნქციასაც ასრულებს. მიუხედავად იმისა, რომ რკინის ღუმელებმა ზოგადად შეასუსტა როგორც ღია, ისე დახურული კერების მნიშვნელობა, შავშეთსა და არტაანში ცალკეული შემთხვევების გარდა იგი კვლავაც ინარჩუნებს თავის ფუნქციონალურ დანიშნულებას. საველე მონაცემების მიხედვით აშკარაა, რომ სოფლები პრაქტიკულად იცლებს მოსახლეობისაგან. მასობრივი ხასიათი მიიღო მიგრაციულმა პროცესებმა. ჩვენებურები მკვიდრებიან დიდ ქალაქებში, მაგრამ ცდილობენ შეინარჩუნონ პირველსაცხოვრისთან კავშირი. ამიტომაც ზაფხულობით ადიან სოფლებში და მამაპაპისეული ტრადიციებით აგრძელებენ ცხოვრებას. საპენსიო ასაკის ადამიანები სოფლებში რჩებიან ზამთრობითაც. ისტორიული საქართველოს ამ ნაწილში ტექნიკური სიახლეები ძნელად იკაფავს გზას, რაც სოფლის ცხოვრების ნოსტალგიით, ძირძველი ყოფითი კულტურისა და ტრადიციების შენარჩუნების სურვილით უნდა აიხსნას.

კონსტრუქციული თავისებურებებითა და ლოკალური სპეციფიკით გამოირჩევა დახურული კერებიც. ერთ-ერთი ასეთი კერაა სოფელ ბრილში. იგი საცხოვრებელი სახლის სამხრეთის კედლის გარეთ, გზის მხარეზე ქვით ამოშენებულ ყორეშია ჩატანებული. პრაქტიკულად იგი არის ბუხარი, რომლის გარე კედლის თაღი არის ოვალური ხე. კვამლის გასასვლელი ერთიანი სახურავის ქვეშაა მოქცეული. სახლსა და ბუხრის კედელს შორის მანძილი (რომელიც ასრულებს ეზოს ფუნქციასაც) 2-2,5 მეტრია.

დახურული კერა (სოფელი ბრილი, შავშეთი)

იქვეა მოწყობილი საშეშე და წისქვილი.

წისქვილი (ბრილი, შავშეთი)

ბუხარი, როგორც ყოფის უცხოეთნიკური ელემენტი ღია კერასთან შედარებით მატერიალური კულტურის უფრო მაღალი საფეხურია, მაგრამ მაინც ვერ შეძლო ღია კერის ამოგდება ტრადიციული ყოფიდან. ღია კერა კაცობრიობის ისტორიაში იყო უმნიშვნელოვანესი მოვლენა, რომელიც რიტუალური თვალსაზრისით უფრო ფართე სივრცესა და განზომილებას ქმნის, ვიდრე ბუხარი. კერის დახურული ტიპი – ბუხარი თავისთავად მიგვანიშნებს იმ გარკვეულ შეზღუდვებზე, რომელიც მას გააჩნია ღია კერასთან შედარებით (ტუნაძე, 1996:94).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ტუნაძე თ. -სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტრადიციული ღია კარები, მესხეთი ისტორია და თანამედროვეობა. ახალციხე, 2000
2. ტუნაძე თ.-დახურული კერის კონსტრუქცია და კერასთან დაკავშირებული სამშენებლო ტრადიციები მარეთის ხეობაში, კულტუროლოგიური და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი საქართველოში, ბათუმი 1996
3. ჩიქოვანი თ.- თრიალეთი, თბილისი, 1976
4. ჩიქოვანი თ. -ეთნო-არქეოლოგიური ეტიუდები, თბილისი, 1989

***Tamaz Phutkaradze
Ketevan Phutkaradze***

***Bakery (Tone) and hearth
According to the Ardahan ethnographic materials***

Summary

Between material cultural elements in family and household life, the most remarkable is hearth, as the major co-ordinating multifunctional center in family relations. The article discusses ardahan hearth and the related issues.